

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Educació

Memòria del Treball de Fi de Grau

Una revisió de la literatura infantil: anàlisi des d'una perspectiva de gènere

Margarida Ginard Garau

Grau d'Educació Infantil

Any acadèmic 2020-21

DNI de l'alumne: 43212330E

Treball tutelat per Jaume Guiscafrè Danús
Departament de Filologia Catalana i Lingüística General

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☒	☐

Paraules clau del treball:
Literatura infantil, gènere humà, feminisme, educació infantil.

Resum

Els estereotips de gènere, els rols, tot allò que s'espera d'una persona segons el sexe a què pertany, i, per tant, el gènere que se li associa, són construccions socials que es consoliden en el nostre moment evolutiu més important: la primera etapa de la infància. La literatura que ens acompanya des de ben petits és un dels recursos més preciosos que poden allunyar-nos de les convencions socials més normatives i acostar-nos a un món de possibilitats més obert i lliure a través de les narratives de la fantasia. Per mitjà d'aquest treball es pretén fer una revisió bibliogràfica sobre la literatura infantil, la introducció de la perspectiva de gènere en alguns relats contemporanis i els mecanismes d'ús més comuns en aquestes narracions.

Paraules clau

Literatura infantil, gènere humà, feminisme, educació infantil.

Abstract

Gender stereotypes, roles, everything that is expected of a person according to the sex to which belongs, and, therefore, the gender associated with him or her, are social constructions that are consolidated in our most important evolutionary moment: the first stage of childhood. The literature that accompanies us from a very young age is one of the most precious resources that can take us away from the most normative social conventions and bring us closer to a world of possibilities that is more open and freer through the narratives of fantasy. The aim of this work is to do a bibliographic revision about children's literature, the introduction of the gender perspective in some contemporary stories and the most common mechanisms of use in these narrations.

Key words

Children's literature, human gender, feminism, childhood education.

Índex

1. INTRODUCCIÓ	5
Justificació del tema i l'objecte d'estudi	5
2. OBJECTIUS	7
3. METODOLOGIA DEL TREBALL	7
4. MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA	8
4.1. La literatura infantil. Evolució i altres aspectes	8
4.2. La crítica literària feminista.....	12
4.3. Tècniques i estratègies retòriques en el discurs literari	15
4.4. Aspectes del discurs literari per a la seva anàlisi.....	16
5. ANÀLISI DE LA SELECCIÓ DE LLIBRES	19
6. CONCLUSIONS	40
7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	41

1. INTRODUCCIÓ

Justificació del tema i l'objecte d'estudi

Són molts els temes que poden resultar interessants per a dur a terme un estudi de recerca en l'etapa d'educació infantil. En aquest cas, les meves característiques personals i l'actualitat social condicionen segurament un interès especial cap a dos temes en concret: la literatura, d'una banda, i el tractament del gènere humà des d'una visió feminista (en el nostre context concret), per l'altra. Per tant, es pot parlar, en conjunt, de l'estudi d'un fenomen contemporani com és la introducció d'una mirada o perspectiva feminista en la literatura infantil i juvenil.

La literatura forma part de les nostres vides des de ben prest i ens acompanya fins a l'etapa adulta –tot i que, en alguns moments, d'una manera una mica “forçada”, com és en l'etapa de l'adolescència (en la qual s'imposa als joves el fet de llegir, des de l'àmbit escolar). Les condicions de les nostres vides, tals com el nostre entorn familiar i escolar, determinen primerament el contacte que podrem establir amb la literatura en cada una de les etapes. En l'etapa que més m'interessa per a aquest estudi, l'educació infantil, és on es fonamentaran les bases d'aquesta relació ja que, en aquests moments, els infants van descobrint el món real que els envolta i les lleis que el regeixen, i la literatura suposa un recurs molt enriquidor per a fer-ho. És endinsant-se en els mons imaginaris o de ficció de la literatura quan els infants tendran la possibilitat d'aprendre a gestionar diferents conflictes que els genera el fet de realitzar tots aquests nous descobriments.

Així mateix, no cal fer una extensa menció a les característiques del nostre context actual però sí que és necessari recordar-ne alguns trets. En la societat occidental, europea, en què vivim, els estereotips i els rols de gènere segueixen estant molt arrelats i condicionen la vida d'alguns col·lectius, com és el de les dones, pel fet d'estar estretament lligats al sexe biològic. Parlaré d'aquests conceptes des del camp de la sociologia i des d'una mirada que intenta adequar-se al que seria l'objectiu comú de totes les teories feministes que existeixen avui dia: trencar amb l'opressió que pateixen les dones per part del sistema patriarcal per tal d'alliberar-les de la seva submissió, de manera que s'equiparin els drets d'ambdós sexes i es produeixi un apoderament de les dones (Ardévol, 2020).

La societat o la cultura occidental és, bàsicament, una societat androcèntrica: la visió del món i les relacions socials es centren en el punt de vista de l'home (TERMCAT, 2020). Per tant, es tracta d'un món organitzat socialment en les bases del patriarcat, en el qual el sexe masculí té la màxima autoritat i el sexe femení queda supeditat dins una estructura social jeràrquica per qüestions ideològiques de gènere que han anat persistint en la nostra societat.

Aquestes qüestions fan referència, en part, a l'atribució d'un conjunt de característiques, funcions i comportaments a ambdós col·lectius. A les nines i a les dones, tal com explica Marina Subirats (2016), els són assignades unes tasques concretes, que són la cura i l'atenció als altres, considerades secundàries. El gènere masculí, en canvi, és relacionat amb unes altres característiques que són associades a l'èxit i a la producció: la força, la valentia, el lideratge. D'aquesta manera s'estableix una jerarquia marcada per unes consignes socials i que, per tant, va associada al gènere i no al sexe de les persones (García, Piñeiro i Rueda, 2018).

Un bon exemple d'això es pot trobar fent un simple exercici de recerca. En aquest cas, s'han cercat al *Diccionari de la llengua catalana* les paraules “feminitat” i “masculinitat” i s'han pogut trobar els següents resultats:

- “Feminitat”: “f. [LC] Conjunt de característiques atribuïdes tradicionalment a la dona, com ara delicadesa, discreció, etc.”.
- “Masculinitat”: “f. [LC] [BI] Estat o qualitat d'ésser masculí, del sexe masculí”.

Es pot veure com la feminitat és associada clarament a un tipus de qualitats molt específiques i que determinen el sexe femení. De la mateixa manera, és important tenir en compte la següent definició per tal de distingir les nocions de “gènere” i “sexe”:

Gènere és la forma en què totes les societats del món determinen les funcions, actituds, valors i relacions que concerneixen l'home i la dona. Mentre que el sexe fa referència als aspectes biològics que es deriven de les diferències sexuals, el gènere és una definició de les dones i dels homes construïda socialment i amb clares repercussions polítiques. El sexe d'una persona es determina per la naturalesa, però el seu gènere l'elabora la societat. (ONU, 1995, citat a García et al., 2018).

El gènere i els models de gènere són conceptes que anem aprenent al llarg de la nostra vida i suposen una construcció social que ens va determinant. A més, en la nostra societat, responen en gran mesura a un sistema binari: són normatius únicament dos models de gènere, el femení i el masculí, cadascun dels quals s'equipara amb un dels dos sexes.

És molt important tenir en compte que, tal com indica Subirats (2016), el gènere és interioritzat pels infants a l'edat dels tres anys, i és entre els tres i els quatre anys quan ja s'estableixen les jerarquies de gènere. El tractament d'aquest tema, per la seva profunditat, es pot plantejar des de qualsevol element que formi part de l'educació infantil, ja que, afortunadament o malaurada, tots ells contribueixen a fer que aquest prengui un camí o un altre.

Tot allò esmentat deixa veure com ambdós temes permeten abastar un món de possibilitats, per separat; per això mateix em sembla interessant plantejar un camí comú que permeti aprofundir en ambdós.

2. OBJECTIUS

Els objectius que es pretenen assolir a través d'aquest estudi d'investigació i recerca es poden emmarcar dins un mateix àmbit sense necessitat de fer una separació entre objectius generals i específics, i són els següents:

- Conèixer alguns dels contes que treballen en la línia de la coeducació i la renovació de la imatge del gènere humà de manera explícita.
- Analitzar la representació de la perspectiva feminista en la literatura infantil.
- Comprendre i investigar les estratègies i els mecanismes que utilitzen diferents autors contemporanis per plasmar la perspectiva feminista en alguns relats literaris infantils.

3. METODOLOGIA DEL TREBALL

D'aquesta manera, aquest estudi pretén ser una anàlisi d'un recull de relats contemporanis infantils que suposin la introducció d'una perspectiva feminista de manera explícita, per tal de descobrir quines estratègies i recursos fan servir. S'ha fet una tria inicial d'alguns contes que poden resultar útils per a dur a terme aquesta investigació. Aquesta selecció s'ha basat, en primer lloc, a destriar els títols i els arguments de textos que mostren des d'un primer moment que la temàtica escollida hi és tractada de manera directa.

Així mateix, s'ha plantejat una petita divisió per a poder tractar dos tipus d'històries diferents: d'una banda s'han triat cinc textos o històries que es presenten, de manera clara, com a reescriptures, edicions o versions de contes que es poden considerar "tradicionals" i, d'altra, altres cinc textos que plantegen històries "noves". A continuació s'exposa aquesta selecció:

Alguns contes que sorgeixen de relats tradicionals:

1. *La caputxeta forçada* (2013. Autor: Vivim del cuentu, il·lustrador: Albert Vitó)
2. *Rinxols d'Ós* (2014. Autor: Stéphane Servant, il·lustradora: Laetitia Le Saux)
3. *Vet aquí dues vegades la Bella Dorment* (2014. Autors: Belén Gaudes i Pablo Macías, il·lustrador: Nacho de Marcos)
4. *La princesa, els llibres i el drac* (2018. Autora: Anna Manso, il·lustradora: Liliana Fortuny).
5. *Que no t'expliquin contes!* (2020. Autora: Natza Farré, il·lustradora: Gala Pont)

Algunes històries noves:

6. *Les princeses també es tiren pets* (2008. Autor: Ilan Brenman, il·lustradora: Ionit Zilberman)
7. *Hi ha res més avorrit que esser una princesa rosa?* (2010. Autora i il·lustradora: Raquel Díaz)

8. *Rosa Caramel* (2013. Autora: Adela Turin, il·lustradora: Nella Bosnia)
9. *Salvatge* (2015. Autora: Emily Hughes)
10. *Quan les nenes volen alt* (2017. Autora i il·lustradora: Raquel Díaz)

4. MARC TEÒRIC DE REFERÈNCIA

4.1. La literatura infantil. Evolució i altres aspectes

L'existència de la literatura infantil com a concepte és relativament nou. Això no obstant, aquest fet no implica que abans d'autors com Perrault (finals del segle XVII) o els germans Grim (principis del segle XIX), que són considerats els primers autors de literatura infantil (escrita), els infants no tinguessin accés a la literatura, sinó que aquesta estava pensada per a la societat en general i no per a un públic en concret (per a cap, en realitat). En aquest sentit, però, cal matisar dos fets importants. En primer lloc cal aclarir que, prèviament a l'existència d'aquests autors i a l'aparició de l'escriptura, ja existeix una cultura de tradició oral que es transmet de generació en generació i de la qual es nodreixen els infants (Montoya, 2003, p.109). Tot i això, un segon aspecte, que exposaré a continuació, és aquell que marcarà principalment l'aparició i l'evolució d'una literatura pensada per a un públic infantil.

L'infant i la infantesa

La imatge de l'infant i de la infància és també una construcció social que ha anat evolucionant al llarg dels segles. Aquesta varia en funció de l'època i de la cultura en què ens situem i depèn, per una part, de les condicions històriques de cada moment, així com del coneixement sobre aquesta etapa, el qual s'ha pogut anar ampliant gràcies als estudis que s'han duit a terme des de diferents disciplines (Haro, 2011, p.9). En aquest cas em centraré a parlar de la realitat occidental, i més concretament en l'europea.

No es parla del concepte d'infant ni d'infància fins al segle XVII, a l'època de la modernitat. Philippe Ariès, cap a mitjans del segle XX, en fa aquest descobriment a partir de nombrosos estudis sobre la vida dels infants al llarg de les diverses grans èpoques en què hem dividit la història (Haro, 2011, p.10). Des de l'Antiguitat i fins al sorgiment de la burgesia (cap als segles XVI i XVII), els infants són vistos com a adults en miniatura i, pel fet que aquesta etapa és considerada com una "transició", no en trobam referències en els textos biogràfics. Tot i això, l'arribada de la Revolució Industrial no comporta tampoc un canvi de consideració força positiu, ja que els infants passen a ser considerats adults en potència: en aquesta primera etapa de la seva vida no tenen capacitats i aquestes només seran desenvolupades en arribar a l'edat adulta (Haro, 2011, p.11).

No és fins al segle XX quan la infantesa comença a ser considerada com una etapa plena i

l'infant canvia d'estatus: aquest passa a ser vist com un ésser competent amb uns drets concrets que han de ser respectats. D'aquesta manera, l'any 1989 s'aprova la Convenció Internacional dels Drets dels Infants per part de l'ONU, en la qual es defineixen aquests conceptes d'infant i d'infància i se'n marquen per escrit les referències, així com es planteja una nova visió del món des d'una perspectiva no solament adulta (Haro, 2011, p.11).

No es pot deixar de banda el fet que els estudis de diverses branques i disciplines de la ciència (no lligades directament a l'estudi de la infància, però sí a l'estudi humà) com són l'antropologia, la pedagogia, la medicina, la psicologia infantil o la sociologia, han anat aportant més convicció sobre aquest tema i permeten parlar amb propietat sobre la necessitat d'adjudicar a la infància la importància que li pertoca (Haro, 2011, p.12):

- Estudis antropològics han manifestat el fet que són la cultura i la història que marquen les diferències entre els drets, privilegis o desigualtats que tenen els infants.
- La pedagogia posa al centre de la seva pràctica i del sistema educatiu la figura de l'infant, de manera que passa a donar-se importància al desenvolupament de cada moment evolutiu (podem parlar d'autors com Pestalozzi, l'Escola Nova, Emmi Pickler...).
- Des del camp de la medicina s'assumeix la singularitat que té aquesta etapa i apareixen els conceptes de puericultura i pediatria, cap a finals del segle XIX.
- La sociologia es planteja, ja en el darrer període del segle XX, un nou enfocament de l'estudi de la vida social de la infància presentant la seva complexitat com un fet a tenir en compte i proposant una mirada adulta més propera.
- Durant el segle XX, sorgeixen diferents corrents o teories de la psicologia que estudien el desenvolupament infantil i contribueixen a la construcció de la imatge d'infant.

Totes aquestes circumstàncies poden ajudar a entendre el fet que no s'hagués vist necessari –i segurament no s'hagués ni plantejat– pensar una literatura específica per al col·lectiu infantil.

L'evolució de la literatura infantil

Montoya (2003, p.5) explica com, molt abans de la invenció de la impremta, els infants tenien un gran interès en els contes de la tradició oral sobretot pel fet que aquests els permetien gaudir d'un tipus de llenguatge i literatura al seu abast, que tenia en compte el seu desenvolupament i les capacitats que això implicava.

Com ja he esmentat anteriorment, es pot parlar del naixement del concepte de literatura infantil amb les obres d'autors com els germans Grimm, considerades avui dia com a obres universals. És important tenir en compte que es parla d'obres universals però no de clàssics, ja que, tal com exposa Teresa Colomer a Cerrillo i Yubero (2003, p.73), la idea de parlar de clàssics en relació amb la literatura infantil queda fora de lloc pel fet que aquest tipus de lectors

no llegeixen de manera contextualitzada. L'espai i el temps d'escriptura d'una obra queda fora dels paràmetres de comprensió dels infants i, per tant, aquest és un concepte que només es pot aplicar des d'una perspectiva adulta.

No és fins a l'època del Romanticisme quan la literatura infantil agafarà una primera empenta per a separar-se del caràcter moralitzador i didàctic que impregnaven els primers llibres pensats per a la infantesa, per a nodrir-se d'una literatura fantàstica pensada en bona part per a fomentar el desenvolupament de la imaginació infantil (Montoya, 2003, p.9). Des de la seva existència i fins i tot avui en dia, la literatura infantil ha estat vista per una part del món literari com un recurs pensat fonamentalment per a la instrucció, a la qual no s'exigeix la presència d'un element imprescindible com és el valor literari.

D'aquesta manera, aquesta literatura pensada per a infants ha estat considerada en moltes ocasions un tipus de literatura de més baixa qualitat. Emperò, cal ser molt conscients que aquesta comparteix unes característiques amb tot el conjunt de la literatura que ajuden a reforçar una teoria ben oposada: en ambdós casos s'hi poden discriminar unes estructures organitzatives i uns procediments estilístics que són semblants i, a més, tots els llibres que s'inclouen en ambdós corpus solen ser un reflex de la societat i les característiques del moment en què són produïts (Cerrillo i Yubero, 2003, p.19).

Tal com explica Cerrillo i Yubero (2003, p.18), l'autora Teresa Colomer adverteix del perill de simplificar la literatura infantil pel fet d'anar dirigida a aquest públic concret que té unes necessitats diferents, per exemple fent ús d'un vocabulari més aviat pobre o plantejant una única lectura possible. És cert que es tracta d'un tipus de literatura que cal que s'adapti a unes capacitats diferents i concretes, com són la comprensió lectora, la recepció literària o la manera d'entendre i interpretar el món cognitivament, de cada una de les edats a les quals es dirigeix. Però és precisament aquest fet que ha de fer-la més rica i no, per contra, empobrir-la. Montoya (2003, p.6), a la següent cita, exemplifica molt bé aquestes últimes idees exposades:

“(...) los buenos cuentos son buenos tanto para los adultos como para los niños. El libro infantil, en el mejor sentido de la palabra, no tiene porqué pecar de ese absurdo infantilismo que lo convierte en un objeto más detestado que apreciado por los lectores. Al contrario, su lectura debe producir placer (...) e impulsar el diálogo franco y abierto entre el niño y el adulto.”

¿Què ens aporta la literatura a les edats primerenques?

Són nombrosos els beneficis que **ens** produeix la introducció i la presència de la literatura a la nostra vida durant les primeres etapes d'aquesta, i podem trobar nombrosos autors que fan menció a aquest fet. Morón (2010), per exemple, explica com la literatura, per als infants, es

converteix en una eina que els permet potenciar la construcció de la seva pròpia identitat i la del món que els envolta, dominar les convencions literàries, aprendre a interrelacionar la pròpia experiència amb aquella que es transmet a través de la paraula, i que determinarà també el seu futur accés a la comunicació escrita. D'altra banda, Montoya (2003, p.12) fa esment a com la literatura potencia el desenvolupament de la fantasia, l'enriquiment del vocabulari, l'estimulació de la sensibilitat estètica, el goig literari, el desenvolupament de la comunicació, la creativitat. Durant l'etapa de la primera infància (des del naixement fins als sis anys), els infants aniran desenvolupant la seva capacitat de comunicació intencionada, s'iniciaran en la utilització dels llenguatges que els permetran comprendre el món que els envolta i aprendran a fer ús de la llengua per a resoldre les pròpies necessitats i poder establir relacions. Totes aquestes capacitats i potencialitats es podran desenvolupar de la millor manera sempre que l'entorn faciliti a aquests infants les cures i l'atenció necessàries per a satisfer les pròpies necessitats bàsiques, així com unes experiències estimulants i enriquidores (Correro i Real, 2017, p.31).

Els llibres tenen un paper molt important en la família i aquesta també el té en el procés de formació dels infants com a lectors. Durant els primers mesos de vida d'un nadó, aquest necessita les cures d'un adult per a satisfer les seves necessitats bàsiques i ho reclama a través d'expressions de malestar (plors, crits...). En aquests moments, l'infant passa per una etapa en què aprèn a reconèixer-se i a distingir-se de la resta, un procés anomenat subjectivació (Correro i Real, 2017, p.15). Per tant, es pot afirmar que les relacions que s'establiran entre l'infant i l'adult seran molt importants. Els llibres poden convertir-se en un objecte intermediari ben encertat per a construir aquesta interrelació; a més, els relats seran una estratègia per a l'acompanyament dels adults en aquestes construccions subjectives dels infants (Correro i Real, 2017, p.16):

- En un primer moment, quan el nadó s'introdueix en el llenguatge a través de vocalitzacions i balbucejos, les cançons de bressol, els jocs de falda, les cantarelles repetitives i els llibres més manipulatius suposen eines de regulació en el procés de relació amb l'altre (hi intervenen el to, les inflexions de la veu, la modulació vocal...).
- En un segon temps, entre els sis i els devuit mesos, els nadons passen per l'estadi del mirall: en aquest comencen a reconèixer la seva imatge al mirall i s'inicien les identificacions. Aquesta etapa es consolida amb el reconeixement i la distinció d'un mateix i de l'altre. Els llibres amb personatges i situacions quotidianes per a l'infant (dibuixos realistes o imatges de fotografies) seran un bon recurs per a l'acompanyament en aquest moment.

- El tercer temps s'inaugura amb l'inici de la parla i en aquest són adients els relats amb seqüències repetitives i acumulatives, les històries amb animals com a protagonistes, la temàtica de rutines i hàbits quotidians i els contes de tradició popular.
- El quart temps implica l'etapa d'entre els tres i els sis anys. És un moment de formulació de preguntes més existencials relacionades amb els successos vitals que viuen. Els infants s'interessen per narracions on apareixen el conflicte i les pulsions bàsiques de vida i mort, els contes i llibres de ficció, les històries amb fets inesperats...

D'altra banda, pel que fa a l'escola, la literatura ha començat a tenir-hi un pes important sobretot en aquests últims anys. En el Currículum de les Illes Balears (2006) s'hi poden distingir nombrosos objectius que expliciten la importància de la presència de la literatura en els recursos de l'aula en relació amb el desenvolupament de la comunicació i la llengua oral. És important tenir en compte, però, que l'infant és un subjecte actiu en el seu propi procés d'aprenentatge i avorreix aquelles lectures que pretenen ser un complement més dels ensenyaments de l'escola (o de la vida mateixa) (Montoya, 2003, p.14). En aquest camp es poden tenir presents els recursos que aporten Correro i Real (2017, p.33):

- La literatura popular oral: poemes, contes, cantarelles, embarbussaments, jocs de falda, endevinalles, rondalles, llegendes...
- Llibres de tipologies diverses: imatgiaris o llibres d'imatges, llibres interactius i *pop-ups*, llibres informatius, àlbums il·lustrats, còmics.
- Espais de lectura: «literatura a l'aire» (en espais comuns de l'escola), biblioteca escolar, biblioteca d'aula.
- Temps de lectura lliure.
- Activitats de dinamització per a fomentar la lectura socialitzada: conversa infantil, lectura en veu alta, identificació d'imatges, creació d'històries, lectura acompanyada, maleta viatgera, préstec de llibres, recitals, discussió literària, projectes literaris, recomanacions a tall de murals...

Així doncs, es pot afirmar que l'educació literària és un element preciós en el desenvolupament humà i que cal cuidar aquest procés a tots els àmbits de la vida dels infants.

4.2. La crítica literària feminista

Existeixen nombrosos treballs i estudis de diverses autores que s'han fet en l'àmbit de la crítica literària des d'una perspectiva de gènere per a estudiar diferents fenòmens de la literatura. Per exemple, en el cas de Catalunya, cal mencionar el treball de recuperació d'escriptores, la revisió del cànon literari i el qüestionament d'aquest concepte, així com la valoració de la subjectivitat

del lector (Bartrina, 2005, p.102). En aquest espai em centraré a fer una aproximació a les qui han estat considerades les grans referents d'aquest moviment, tenint en compte, sobretot, l'article redactat per Pilar Cuder (2003).

La crítica literària feminista no és considerada un moviment únic i universal, sinó que abraça perspectives i mètodes d'anàlisi plurals i diversos. Bartrina (2005, p.92) la defineix d'aquesta manera: “una forma de coneixement crític que analitza el paper que les formes i les pràctiques literàries, juntament amb els discursos de la teoria i la crítica literàries, tenen en la perpetuació o el desafiament de les jerarquies de gènere, classe, raça o sexualitat”.

Primerament, cal posicionar-se al segle XX, que ha estat vist com el moment més àlgid de la recerca i la recuperació de la tradició literària de les dones. Virginia Woolf és considerada una de les primeres referents que reivindica la nul·la presència de models i precedents del seu mateix sexe en el camp de la literatura, cap a principis de segle. Aquesta autora feu esment a les traves materials i psíquiques amb què s'havien trobat moltes dones per a participar en la cultura i també va fer visible la posició d'una part del col·lectiu: les dones blanques de classe mitjana de les societats occidentals (Cuder, 2003, p.74). Així mateix, també és important mencionar l'obra de Simone de Beauvoir, *El segon sexe*, una creació a través de la qual l'autora va reflexionar sobre la concepció de la feminitat per part de la societat androcèntrica (Bartrina, 2005, p.94).

El treball de recuperació i estudi de la tradició femenina a la literatura començat per Woolf fou seguit per nombroses acadèmiques de l'anomenat “segon feminisme” o “segona onada feminista”, cap a la segona meitat del segle XX: Patricia Meyer Spacks, Nina Baym, Ellen Moer, Elaine Showalter (Cuder, 2003, p.74). Aquest debat que sorgeix entorn de l'autoria femenina, emperò, es veu afectat per dos esdeveniments sorgits en aquests moments, que són la institucionalització del feminisme i d'aquesta crítica literària, i l'exitosa comercialització de la literatura escrita per dones.

En primer lloc parlaré d'aquesta institucionalització del moviment del feminisme, que fa referència a la introducció d'uns canvis que afectaren l'àmbit universitari, amb la instauració d'una metodologia de treball amb presència de textos feministes i l'elaboració d'un cànon de deconstrucció dels criteris i valors patriarcals i masclistes transmesos tradicionalment. Emperò, aquest “anticànon” de masculinitat fou qüestionat des del mateix món del feminisme pel fet de no haver previst la revisió d'altres valors (també considerats tradicionals) com els prejudicis associats a la raça, l'orientació sexual, la classe o els valors imperialistes. Diferents autores afroamericanes com Barbara Smith o Alice Walker posaren èmfasi en la posició “privilegiada” en la qual se situaven les dones de les societats occidentals (dones amb una educació que els

permetia controlar certs aspectes de la seva vida com els seus cossos, la seva sexualitat, la presa de decisions) quan tractaven la problemàtica d'aquelles que provenien d'altres societats. Aquest fet plantejava una homogeneïtzació de la manera com el patriarcat és present a tot el món, que agafa com a referència el primer món i que no té en compte les diferents cultures i les divergències que això produeix (Cuder, 2003, p.76). Parlaren també de la invisibilitat de les dones escriptores negres i lesbianes, un fet que havia ocorregut fins i tot en estudis pròpiament feministes d'algunes autores anglosaxones que he mencionat en aquest mateix apartat.

D'aquesta manera la crítica feminista començà a caminar en una mateixa direcció plantejant altres polítiques d'identitat de raça i presentant una perspectiva integradora del cànon, amb la incorporació d'altres identitats en aquest i la posada en valor d'una voluntat de revisió (Cuder, 2003, p.77).

D'altra banda, la creixent comercialització de la literatura de dones semblava (i sembla) ser un fenomen que no plantejava una equiparació de sexes en aquest àmbit més enllà d'allò que es pretenia mostrar des dels mitjans de comunicació. Cuder (2003, p.77) convida a llegir un conjunt d'estudis realitzats a principis de segle, en els quals les dades demostren que les obres publicades per dones en els gèneres més treballats estan per sota del 25%. Així mateix, fa referència al fet que moltes autores pretenen deslligar-se d'aquesta categoria pel fet de ser considerada, encara avui en dia, un gènere inferior destinat al "consum de masses".

També a la segona meitat del segle XX, des del context angloamericà, es començà a fomentar la relectura i l'anàlisi de tots aquells llibres escrits per homes que formen l'anomenat cànon literari, amb les obres d'autores com Kate Millett o Mary Ellmann (Bartrina, 2005, p.94). Bartrina (2005) aporta la definició d'aquest concepte: "És allò que s'anomena «crítica d'imatges de dona», consistent a analitzar la forma i la funció dels personatges femenins presents en aquests textos" (p.94). Showalter (autora mencionada anteriorment) també va fer les seves aportacions en el terreny de la lectura: parla de "lectura feminista", una idea a través de la qual pretén posar a l'abast textos que analitzin críticament les imatges i estereotips de la dona que es fomenten en la literatura, així com les falses premisses i omissions que s'ofereixen des de la crítica literària (Cuder, 2003, p.78).

Així doncs, la crítica literària feminista assenyala, finalment, la importància de la literatura individual (feminista) com a acte en el discurs col·lectiu, ja que el sistema social de relacions en el qual un text es crea i es consumeix ho determina tot. Es reclama un paper actiu per part del col·lectiu de dones en oposició a la resistència de la lectura dominant dels textos (Bartrina, 2005, p.101).

4.3. Tècniques i estratègies retòriques en el discurs literari

Seguint les aportacions de Casanueva (2008), s'exposaran en aquest apartat algunes de les tècniques i estratègies que s'utilitzen en el món de la literatura infantil per a construir, de la millor manera possible, un canal de comunicació entre narrador, receptor infantil i text literari, sobretot en referència a aspectes narratius i estilístics.

En primer lloc, és important explicar que l'autor fa una diferenciació entre dos tipus de textos: aquells relats que s'inclouen dins l'anomenada "narrativa canònica" (llibres infantils l'autoria dels quals es fa tenint en compte un doble destinatari: el lector infantil i el crític literari) i aquells que formen part del conjunt de "no canònics" (l'autoria se centra en l'apropament a la parla de l'infant). A continuació es presentaran algunes d'aquestes estratègies, especificades segons la classificació esmentada (Casanueva, 2008, p.31).

En les narracions no canòniques:

- Quant als procediments narratius, les accions dels personatges s'allunyen d'aquelles pròpiament associades als herois dels contes tradicionals i l'estructura de la història és sempre lineal i progressiva (amb un final feliç).
- El lèxic es caracteritza per la introducció de mots i vocabulari propis del llenguatge dels infants (argot infantil), la utilització de reclams cap al receptor (fruit de l'herència de l'oralitat en la tradició popular) i la presència i el pes dels mitjans de comunicació.

En les narracions canòniques:

- Els procediments narratius es distingeixen pel fet d'introduir petites narracions, al centre de la història, en les quals la veu narrativa passa del narrador omniscient al protagonista del relat, per tal de fer-la més comprensible. Així mateix, el protagonista té les característiques de l'heroi clàssic dels contes tradicionals.
- En el camp lèxic, es produeix un augment de la complexitat del discurs i la interpretació d'aquest: s'inclouen referències literàries i significats més ambigus. Aquest fet propicia una construcció més oberta de la història i comporta una major participació del lector.
- Les imatges són utilitzades com un altre tipus de llenguatge que proporciona una informació més plàstica al relat.
- La informació paratextual té un pes important en aquest tipus de narracions, ja que, abans de començar la lectura, dona l'oportunitat de fer hipòtesis interpretatives al lector tenint en compte el seu coneixement previ. Els paratextos són tots aquells elements que li permetran fer aquestes hipòtesis: el títol, la col·lecció (i, per tant, l'editorial), la informació de la coberta del llibre (nom de l'autor i l'il·lustrador) i les mateixes

il·lustracions li reportaran dades sobre el tema, els personatges i la trama. A través del catàleg es pot veure, a més, si es fan explícits els valors educatius que es pretenen transmetre.

Casanueva (2008, p.35) destaca el fet que molts relats fantàstics actuals recullen l'herència dels contes meravellosos: la temàtica del procés de maduració personal, el culte a la imaginació, alguns procediments narratius (històries majoritàriament lineals, funcions dels personatges, recursos estilístics com l'ús de lèxic senzill i sintaxi repetitiva i simple), l'ús d'imatges poètiques... Per això es considera important que, en aquests casos, l'infant-lector conegui l'hipotext del llibre (el conte del qual es nodreix aquest nou relat), un fet que és comú perquè moltes d'aquestes històries se segueixen contant oralment. A més, actualment en aquests nous relats també s'hi pot veure (implícitament o explícita) la influència del punt de vista narratiu dels mitjans de comunicació del moment, així com en la tria de llibres o en la mateixa lectura.

4.4. Aspectes del discurs literari per a la seva anàlisi

Així com estableix Gemma Lluch, “analitzar un relat significa saber fer-se preguntes i intentar respondre-les” (2009, p.133). A partir dels estudis realitzats per aquesta autora (2009, p.131) sobre les possibles anàlisis de la literatura infantil i juvenil, s'ha fet una tria dels elements que podrien resultar rellevants per a dur a terme la posterior anàlisi de cada un dels llibres escollits i esmentats en l'apartat introductori d'aquest treball, i del seu discurs literari. També s'han tingut en compte les aportacions del treball de Badia i Lladó (2013-2014), les quals s'aniran especificant a mesura que s'utilitzin.

Els paratextos

- Alguns elements que poden tenir-se en compte: títol de la narració, nombre de pàgines, indicadors d'edat del lector al qual es dirigeix, informació que apareix al lloc i a les cobertes, indicadors de l'editorial/col·lecció/sèrie, presència de pròlegs o dedicatòries, títols de capítols, il·lustracions, tipografia i distribució de paraules i oracions en les pàgines del llibre.
- Dades per a analitzar: destinatari, dades aportades sobre el llibre o l'autor, nivell del relat sobre el qual s'informa, estil.

Les il·lustracions

Per a entendre la lectura que proposa la imatge (juntament amb el text), Lluch planteja una sèrie de qüestions a estudiar (2009, p.133):

- Disposició i seqüenciació de les imatges: tancades o obertes, centrades o descentrades, petites o grans...
- Parts del text que s'han il·lustrat. Les imatges impliquen redundàncies o

reinterpretacions del text?

- Registre de la il·lustració en comparació a la utilitzada en el text (paròdic, realista...) i relació que s'hi estableix (complementació, ampliació, contrast...).
- Descripcions dels personatges (reinterpretacions, expressions, gestos). Ritme de les accions.
- Valors que es volen transmetre.
- Plantejament de l'enriquiment (o no) del text a través de les il·lustracions.

D'altra banda, he introduït altres qüestions, en relació amb les imatges, que he considerat importants del treball de Badia i Lladó (2013-2014, p.26):

- Angulacions i perspectives.
- Plans i enquadraments.
- Ús del color i procediment tècnic.
- Tipus d'imatges (figuratives, realistes, abstractes).

El relat

A continuació s'exposaran els elements escollits en aquest nivell d'anàlisi i algunes de les qüestions que es poden tenir en compte per a treballar-los (Lluch, 2009, p.137).

- Estructura de la narració: tipus, capítols, inicis i finals, seqüències absents.
- Temporalitat: temps verbals, temps de la narració, marcadors, acceleració o ralentització del temps, anacronies.
- Narrador: tipus, situació, funcions.
- Personatges: tipus, paper/rol que desenvolupen, funció actancial, caracterització (física i psicològica).
- Relacions intertextuals: tipus, textos amb els quals té relació, marcadors de relació.
- Espai i època: tipus, accions que s'hi realitzen, caracterització.
- Estil: tipus d'oracions, cohesió del text, llenguatge utilitzat.

Concretament, Lluch ofereix un nivell d'anàlisi més profunda dels inicis i finals:

- Estructura inicial: habitualment ternària o quinària.
- Situació inicial sempre present en les narratives que preserven una relació intertextual amb els textos de tradició oral. Ús de marques lingüístiques per a assenyalar el pas de la situació inicial al possible conflicte del nus de la història: el marcador temporal i el canvi de temps de l'imperfet al perfet.
- Finals més comuns: final feliç (similar al de les rondalles tradicionals, el conflicte és solucionat), final obert (no se sap com es tanca el conflicte), final amb acceptació del conflicte (per un canvi vital que sofreixen els personatges), final negatiu (el conflicte

queda sense solucionar).

Els personatges

Cada un dels personatges posseeix una identitat pròpia caracteritzada per un conjunt d'elements (adjectius qualificatius, trets o atributs) que el diferencien de la resta i que, alhora, justifiquen les seves accions en la història (Lluch, 2009, p.140):

- Nom: ens permet identificar els atributs del personatge. A vegades s'utilitza un nom comú en comptes d'un nom propi per a fer menció a una peculiaritat física o moral (el vell).
- Atributs d'acció: verbs que especifiquen els actes del personatge.
- Atributs físics i psicològics: adjectius o substantius que defineixen l'aparença del personatge a nivell físic i psicològic.
- Nombre i moments d'aparició.
- Funció actancial: protagonista, antagonista, objecte/necessitat/temor que mou l'acció, destinatari de l'acció, ajudant del protagonista.
- Caracterització de gènere o edat: trets específics que se li atribueixen i com són jutjats o viscuts.

Cal tenir en compte les fonts a través de les quals se'ns aporten aquestes dades:

- Presentació directa del personatge mateix.
- Discursos d'altres personatges.
- Comentaris del narrador.
- Accions que duu a terme.

A més, Lluch també fa una classificació dels personatges que es pot aplicar a partir de les dades obtingudes:

- Personatge estàtic (pocs atributs que no varien al llarg de la història) versus personatge dinàmic (atributs que es transformen).
- Personatge pla (caracterització simple) versus personatge redó (caracterització complexa que sorprèn el lector).
- Personatge individual versus personatge col·lectiu (grup que opera com un únic personatge).

El format

Aquest apartat s'ha extret de les aportacions del treball de Badia i Lladó (2013-2014, p.24):

- Forma del llibre: quadrat, rodó, relació d'aquesta amb la història...
- Mida: gran, petit, en miniatura...
- Textures: paper utilitzat, presència de combinacions d'aquestes...

La ideologia

Un dels elements més importants que caldrà tenir en compte en cada una de les anàlisis dels llibres escollits és veure com s'hi fa present el feminisme i la perspectiva de gènere. Serà molt important fixar-se en quins valors concrets pretén transmetre el llibre i de quina manera ho fa. Per això, algunes de les qüestions que em plantej són les següents, i que estan relacionades amb alguns dels elements que ja he mencionat anteriorment:

- Tipus de protagonista (sexe masculí o femení) i equiparació del nombre de personatges de cada sexe.
- Rols adoptats per cadascun dels personatges (masculins i femenins).
- Valorar si existeix una diferenciació entre sexes sobre la base d'aquests rols.
- Presència d'estereotips. En les qüestions relatives a les il·lustracions o els paratextos, s'haurà de tenir en compte si s'hi fomenten aquests elements o d'altres que, per contra, ajudin a allunyar-los.

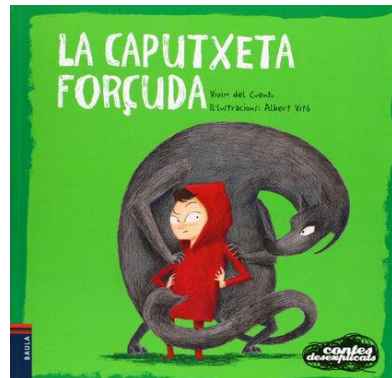
5. ANÀLISI DE LA SELECCIÓ DE LLIBRES

En aquest apartat central, em dedicaré pròpiament a l'aplicació d'una anàlisi del discurs literari de cada un dels llibres infantils proposats a l'inici d'aquest treball. D'aquesta manera pretenc aprofundir en el meu estudi per aconseguir els objectius marcats des d'un principi: conèixer alguns llibres de la literatura infantil que inclouen la perspectiva de gènere en les seves històries i veure quins mecanismes s'hi utilitzen.

Per a aquesta anàlisi, faré servir les aportacions de l'estudi de Gemma Lluch esmentat anteriorment i també la investigació de Badia i Lladó, de la qual utilitzaré de manera parcial les pautes d'anàlisi que s'hi proposen en format de taula i a través de preguntes directes que faciliten la seva posada en pràctica (2013-2014, p.24). Emperò, cal tenir en compte que alguns aspectes només seran esmentats per tal de contextualitzar les obres i que es relacionaran directament amb el tractament de la qüestió de gènere i el feminisme. Així doncs, els elements i qüestions comuns en què em fixaré seran: el format del llibre; els paratextos; les il·lustracions, el text i la manera com aquests dos elements s'interrelacionen; els personatges i el relat.

Anàlisi dels relats que presenten una intertextualitat directa amb els contes tradicionals:

1- VIVIM DEL CUENTU; VITÓ, ALBERT (il.). *La caputxeta forçada*. Barcelona: Baula, 2013.

La caputxeta forçada és una versió nova de la història original de Charles Perrault, que introdueix canvis importants, sobretot, en els fets que hi ocorren. El format del llibre és quadrat i té una mida estàndard (amb referència als llibres de literatura infantil), i és pla quant a textures es refereix. És l'únic llibre de la tria que no és de cobertes dures.

El títol de la narració és nominatiu i descriptiu, ens dona una informació important sobre la història: el nom de la protagonista i la característica que sembla que més la defineix. En les cobertes hi apareixen informacions més dirigides a les persones adultes (ens especifiquen informació sobre el grup d'autors i la seva manera de fer literatura –intenció d'introduir certs valors en les històries). A més, també s'hi presenten algunes il·lustracions de la protagonista que ens anticipen possibles escenes del relat.

Cal tenir en compte que no s'hi especifica l'edat del destinatari-lector, però podem fixar-nos en un conjunt d'elements que ens aporten algunes pistes. El text és pla (la mida de les lletres és sempre igual), un element que no ajuda el lector en la interpretació de la història (per exemple, de les emocions). És de color negre, cosa que el fa destacar sobre el fons blanc, abundant i escrit en minúscula i amb lletra lligada. Per això, segurament, la seva lectura està més dirigida a infants que ja s'han iniciat en l'aprenentatge de la lectoescriptura (cap als sis o set anys) o al fet que aquesta sigui més guiada per una persona adulta.

Un darrer element important per a aquesta anàlisi amb referència als paratextos és la presència d'una dedicatòria per part del grup d'autors, en una de les pàgines prèvies a l'inici del relat: "A totes les Caputxetes que volen ser forçades i a tots els llops que volen deixar de ser ganduls". En aquesta, s'ha volgut transmetre un missatge d'empoderament a les nines, per

¹ Font: <https://www.abacus.coop/ca/caputxeta-forcada-la/1041414.63.html>

una part, així com un missatge de rebuig cap a la coneguda masculinitat hegemònica, el model d'home predominant a les societats actuals que es veu reforçat pels valors del patriarcat i l'androcentrisme. Aquest segon missatge possiblement sigui més fàcil d'identificar per part del col·lectiu d'adults, tot i que per als infants serà entès igualment, des d'una altra perspectiva. Aquesta idea, que és presentada com una imatge negativa, espera provocar que els infants (i qualsevol persona en general) se'n vulguin deslligar més que reconèixer-s'hi. La dedicatòria, per tant, ens permet fer una hipòtesi del contingut de la història i dels valors que s'hi veuran reflectits.

Les imatges del llibre són bastant grans, majoritàriament planes, la profunditat es marca sobretot per les ombres i la mida dels elements. També podem destacar que són simples i molt expressives, no hi ha ornamentacions, es centren a contar els fets que ocorren a la història. Un altre aspecte a tenir en compte és veure com aquestes interactuen amb el text de manera simètrica: imatge i text expliquen el mateix simultàniament (el text apareix a les pàgines de nombre parell i les imatges a les pàgines senars). Aquest fet és molt important perquè aporta beneficis per als infants no lectors, per exemple, ja que es pot seguir la història simplement a través de les il·lustracions.

Les il·lustracions transmeten la imatge de na Caputxeta com una nina forta, valenta, intel·ligent, que no té por, a través dels seus gestos i les seves expressions. Les il·lustracions, a més, presenten el personatge de manera molt neutra quant a aparença física es refereix, sense fomentar els típics estereotips lligats a la feminitat ni la seva sexualització (no se li ressalten les pipelles, porta una vestimenta còmoda i funcional per a un infant, no se'n destaquen atributs físics no corresponents als d'una nina de la seva edat ni se'ls fa prevaler com un element de summa importància en la història). El llop, en canvi, és presentat de manera que no s'emfatitzen (només) les característiques típiques d'aquest (i de la masculinitat), com són la ferocitat, l'agressivitat, la força, sinó que també se'l mostra com un personatge dèbil, perdut, derrotat. A més, les actituds més arrogants són plasmades d'una manera ridícula.

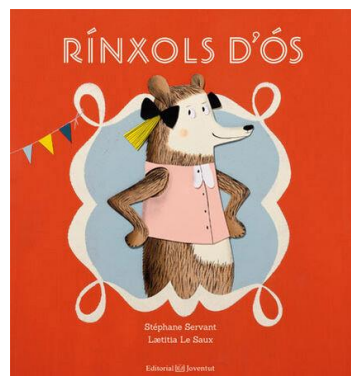
Així, na Caputxeta és un personatge complex del qual es destaquen els atributs psicològics per damunt dels físics. És un personatge estàtic, que manté els seus valors durant tota la història, però redó, que té una gran complexitat. El narrador omniscient, que ens narra la història en tercera persona i coneix tot allò que passa, ens ajuda a empatitzar amb la protagonista. El llop, en canvi, és un personatge dinàmic que sembla que acaba canviant pel fet que es diu que assumeix la lliçó.

Pel que fa al relat, es pot interpretar que la tria d'un final feliç fa que el lector o la lectora acabi associant unes sensacions positives a la manera com ocorren els fets. Això potencia,

ahora, que es valori el personatge de na Caputxeta, les seves característiques, i es rebutgi la imatge del llop. Així mateix, el més destacable és el canvi de paper actancial que s'atorga a la protagonista amb referència a la història original; en aquest cas és qui acaba solucionant realment el conflicte que sorgeix. Se li atorguen noves habilitats i capacitats allunyades d'aquelles que posseeix en la història tradicional i diferents d'aquelles que són associades a les nines (i a les dones): “aquesta noieta (...) estava molt més forta i tenia més empena del que la resta de persones podia creure”, “ella corria molt més!”. El lèxic utilitzat, per tant, juga un paper molt important en aquesta introducció de la perspectiva de gènere, a través de l'ús d'adjectius, verbs d'accions, que empoderen na Caputxeta i la converteixen en un personatge actiu i no passiu.

D'igual manera, es pot valorar el fet que el relat (acompanyat del suport de les il·lustracions) segueix fomentant alguns estereotips. S'hi segueix fent esment al fet que na Caputxeta vesteix amb faldilla, per exemple. La seva mare, que apareix com un personatge secundari, també desenvolupa un rol tradicional: sembla que és a la cuina (porta un davantal) i que és mestressa de casa. A més, s'hi segueixen associant les cures i l'atenció als altres a una feina que correspon a les nines i a les dones (la mare envia na Caputxeta a tenir cura de l'àvia).

2- SERVANT, STÉPHANE; LE SAUX, LAETITIA (il.). *Rinxols d'Os*. Barcelona: Editorial Joventut, 2014.

Aquesta és, en realitat, una història amb un argument completament nou que no té res a veure amb la història original, al contrari d'allò que es pot interpretar a partir de la coberta del llibre. Per tant, el primer que cal esmentar és que la manera com s'utilitza la intertextualitat en aquest relat sorprèn el lector quan comença la lectura.

Igual que en el cas anterior, es tracta d'un llibre de forma quadrada i de mida estàndard. El títol de la narració, en aquest cas, és també nominatiu, però aporta dades que contradiran les hipòtesis prèvies que fa el lector d'allò que serà la trama del llibre. A la coberta davantera hi

² Font: <https://www.abacus.coop/ca/rinxols-d-os/1075787.44.html>

apareix la imatge d'un os vestit de Rínxols d'Or, un element que interpretam d'aquesta manera pel suport que ofereix el títol, ja que en aquesta il·lustració, per ella mateixa, només hi podem identificar les dues cues rosses i una vestimenta que podria ser (o no) la que porta na Rínxols d'Or a la història original. Per tant, en aquest cas, imatge i text ofereixen informacions complementàries i aquests són els primers recursos que s'utilitzen per a mostrar la introducció de la perspectiva de gènere al conte.

Els paratextos exteriors no ofereixen cap altre tipus d'informació més enllà dels noms de l'autor, la il·lustradora i l'editorial. Així mateix, igual que en el llibre de *La Caputxeta forçada*, l'autor escriu una dedicatòria a la guarda del llibre amb un rerefons ideològic i d'empoderament: "Per a tots els ossets a qui els agrada portar faldilles i totes les ossetes a qui els agrada portar granotes de feina". Es dona força i valor a totes aquelles persones que surten de les normes marcades pels estereotips de gènere i es reafirma una idea que es mantindrà al llarg del relat: la toxicitat de la masculinitat tradicional i el rebuig cap a les convencions actuals de gènere (humà).

El text no és abundant, el narrador explica únicament aquells elements estrictament necessaris per a contar la història i hi ha una gran presència dels diàlegs. En la presentació del text, s'hi fan ús d'un conjunt d'estratègies que en faciliten la lectura: les mides, els colors i la tipografia de les lletres van canviant en funció d'allò que es vol transmetre, també s'hi utilitzen inclinacions i combinació de majúscules i minúscules (alguns mots que volen destacar-se s'hi presenten en lletra majúscula). Pens que aquests recursos són utilitzats també per a fer èmfasi en els valors que s'hi volen transmetre.

Les il·lustracions de la història ocupen totes les pàgines del conte i el text hi és incorporat en el fons d'aquestes, a la part més perifèrica. Per tant, les imatges agafen la major part del protagonisme, un element que acostia els infants més petits a la lectura d'aquest relat (així com la manera de presentar el text que ja he esmentat). Aquestes són pràcticament planes i s'hi utilitza un toc de tinta brillant i la introducció de petites ombres per a marcar la perspectiva dels elements. Per norma general s'hi fa ús del pla general per a presentar les diferents escenes, i algunes d'elles són força complexes, amb presència de nombrosos elements i objectes més enllà dels personatges de la història. És important destacar que, així com hem vist en el cas de les cobertes, les il·lustracions i el text es complementen, i aquestes són necessàries per a entendre millor el relat: amplien les informacions del context, les descripcions dels personatges (atributs, expressions, sentiments) i les seves accions.

Els personatges protagonistes són tres: l'osset, la mare os i el pare os. De la resta de personatges, a part d'un llop ferotge, no se'n pot determinar el gènere (aquests no participen

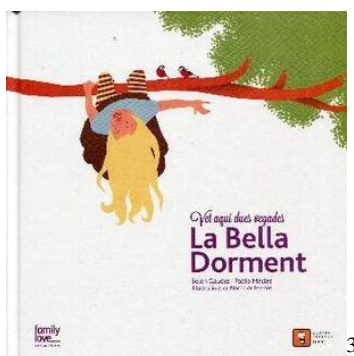
directament en la història i les seves imatges són completament neutres). Així doncs, hi ha un predomini dels personatges masculins, tot i que sobretot en el cas de l'osset aquest defuig de les convencions de la masculinitat tradicional: defensa durant tota la història el seu desig d'anar disfressat de Rínxols d'Ós, amb una faldilla rosa i unes cues rosses, fins i tot fent front a l'opinió masculista del seu pare i qüestionant els seus arguments. La història utilitza estratègies, d'una banda, que lluiten contra els prejudicis i els rols de gènere, però alhora també en descuida d'altres.

Durant la trama, sembla que els protagonistes segueixen assumint els rols típics que els són associats segons el seu sexe: la mare, per exemple, és qui cus els vestits per anar a la festa del carnaval. D'altra banda, el pare també es comporta segons el que es considera que ha de ser un home: és qui té la màxima autoritat, defuig de tot allò que és considerat "femení" (les faldilles, les cues, el color rosa), és agressiu, presenta com a masculins els atributs de "valent", "ferotge" i fins i tot "llest"... Tot i que, des de la meua perspectiva, potser es faci des d'una mirada irònica. El final triat, un final feliç, es resol amb un gir dels esdeveniments: el pare acaba acceptant que cadascú pot vestir-se com vol i es disfressa de ventafocs, l'osset segueix amb el seu pla inicial i la mare canvia la seva disfressa de princesa per una de porquet. Per tant, sembla que aquesta explicitació d'estereotips tradicionals és utilitzada com un recurs en contra d'ells mateixos, per a acabar rompent amb els arguments masculistes que els reforcen.

Així mateix, cal tenir en compte un fet important. El pare os no canvia d'opinió quan la mare i l'osset la hi qüestionen, sinó que només ho fa quan el llop, també disfressat de personatge femení (na Caputxeta llop), li fa por ("TENS ALGUNA COSA EN CONTRA DE LES FALDILLES I LES CUETES?"). A través de les il·lustracions, podem observar unes actituds i expressions del pare os que fan pensar que no ha canviat el seu pensament sinó que simplement ha acceptat la situació per temor. És un principi de lluita i rebuig contra les actituds masculistes, però el relat no presenta com una possibilitat el fet que una persona que té aquest tipus de pensaments pugui canviar la seva opinió per propi raonament. Així mateix, el fet que l'opinió més valorada sigui la d'un personatge adult masculí per sobre de la d'un personatge femení i d'un infant potser tampoc acaba de ser un bon recurs, des del meu punt de vista.

El missatge més destacable, així, és l'empoderament de nous models de masculinitat a través d'uns personatges que lluiten contra la representació de la masculinitat hegemònica i guanyen.

3- GAUDES, B. I MACÍAS, P.; DE MARCOS, NACHO (il.). *Vet aquí dues vegades la Bella Dormanent*. Madrid: Cuatro Tuerkas, 2014.

Vet aquí dues vegades la Bella Dormanent és un conte que, primerament, crida l'atenció pel seu títol. Aquest planteja una incògnita, que segurament adults i infants interpretaran de manera diferent: què deu voler dir dues vegades? Quant a format, cal dir que aquest segueix les mateixes premisses que els anteriors.

A la coberta posterior del llibre els autors aporten una informació important sobre ells mateixos: la seva voluntat de reescriure els contes clàssics i el perquè, així com la ideologia clara en què es basen per a fer aquesta revisió (i altres). Aquesta informació, per tant, permet anticipar l'existència de certs canvis en el relat, fer hipòtesis i confirmar la introducció de la perspectiva de gènere en el relat.

Quan l'obrim, la dedicatòria que hi ha a una de les guardes es pot relacionar directament amb la coberta posterior, i els autors anticipen un element important del relat: les fades que ajudaran la protagonista suposaran un homenatge a tres grans dones de la història i els seus dons estaran relacionats amb la tasca que aquestes dugueren a terme.

Tampoc, com en els altres casos, ve explicitada l'edat del destinatari-lector, tot i que hi són presents els mateixos elements que en el primer cas, *La Caputxeta forçada*: text pla, negre, que ocupa un 50% de l'espai de les pàgines del llibre (per tant, és una part molt important perquè aquest és molt detallat), escrit en minúscula i lletra d'impremta, amb menys presència de diàleg i més explicacions del narrador (omniscient). Així, la seva lectura està més dirigida a infants que ja s'han iniciat en l'aprenentatge de la lectoescriptura (cap als sis o set anys) o al fet que aquesta sigui més guiada per una persona adulta.

En el text es fa ús d'un llenguatge més inclusiu: es presenten “una reina i un rei” i no a la inversa, com passa sempre.

A través del relat sorgeix un empoderament de les dones amb missatges que expliciten les

³ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/la-bella-dormanent-vet-aqui-dues-vegades_1548

discriminacions que aquestes han hagut de patir al llarg de la història: “Durant molts anys, a les dones se’ns ha dit el que hem de fer. I això no pot continuar d’aquesta manera”, “La reina s’hi va oposar, però la seva veu no comptava gaire”. A més, s’hi fa referència a les reticències que avui en dia encara sorgeixen per part de la societat en general davant la demanda d’una igualtat real: “A la sala es va sentir un murmur. Intel·ligència per dolçor?”, “El rei mirà desconcertat la reina. Ella somreia dintre seu: la seva filla tindria tot el que a ella se li havia negat”. S’hi dona un missatge molt important lligat a la capacitat de decisió de les dones i al rebuig contra la violència i l’assetjament que pateixen: “Però sobretot tinc la capacitat de decidir”, “Un acostament no desitjat”, “Mai s’hauria hagut d’acostar a l’Aurora per besar-la mentre dormia, per molt príncep que fos”. És rellevant destacar que a la protagonista també se li atorga un canvi de paper amb referència a la història original i n’Aurora passa a ser un subjecte totalment actiu que reivindica els seus valors i lluita per ells, que a més soluciona el conflicte de la trama.

També s’hi atorguen noves característiques a la feminitat a través de la figura de n’Aurora, amb relació als seus gustos i a les seves capacitats: “Li agradava sortir a fer llargues passejades, (...) llegir llibres gruixuts i sobretot, enfilarse als arbres més alts”; i, a més, es ridiculitza aquesta masculinitat tradicional (“Els homes desembeinaren les seves espases, sense saber gaire bé contra què”).

Les imatges són totalment planes, sense profunditat i molt minimalistes. Són un recurs que ajuda a entendre el text, però el pes important es troba en la narració del relat. Les il·lustracions mostren personatges que segueixen complint amb els estereotips de bellesa que s’esperen d’ells segons el seu sexe: la reina porta maquillatge, joies, arracades..., així com les fades; a diferència del rei. N’Aurora també té algunes característiques molt normatives: és rossa i el color dels seus llavis naturals és extremadament vermell, per exemple. Així mateix, podria ser que aquests recursos hagin estat triats per a il·lustrar una societat que viu dins aquests valors masculistes (com ho seria la de la història original de n’Aurora). D’altra banda, n’Aurora i la seva mare també són il·lustrades demostrant el seu desacord i malestar amb el conflicte que viuen, empoderant les seves accions.

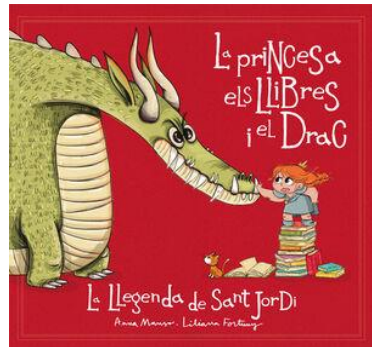
D’altra banda, cal mencionar que alguns dels personatges segueixen acomplint els rols que els pertocuen: el rei té l’autoritat i es deslliga de qualsevol vincle emocional, la reina és qui té cura de la princesa (igual que les fades), n’Aurora segueix tenint un sentiment de culpabilitat que fa que ajudi el príncep quan aquest es punxa.

Tot i això, el relat, l’argument d’aquest, el lèxic utilitzat, són els recursos més potents per a introduir la perspectiva de gènere.

Un element curiós és que, tant en aquest cas com en l’anterior (*Rinxols d’Ós*), l’antagonista

no és qui s'espera, no és un enemic del protagonista, sinó que allò contra què es lluita, el masclisme, és personificat en persones que són estimades pel protagonista del relat.

4- MANSO, ANNA; FORTUNY, LILIANA (il.). *La princesa, els llibres i el drac*. Barcelona: La Galera, 2018.

La princesa, els llibres i el drac és una revisió d'una història ben coneguda a la nostra cultura i aquesta fou una de les raons per la qual vaig trobar que havia de ser un dels imprescindibles en aquesta selecció de llibres infantils.

Es tracta d'un llibre quadrat i també de mida estàndard. Els paratextos, en aquest cas els exteriors, són els primers elements que permeten veure que en aquesta obra s'hi pretén tenir en compte la perspectiva de gènere: el títol del relat, que concedeix el protagonisme directe a la princesa; la il·lustració que l'acompanya a la coberta davantera, en la qual s'empodera la imatge d'una nina, que s'enfronta a un drac (un fet que, a la història original, seria impensable), i la informació que apareix a la coberta posterior: "De com una princesa va enfrontar-se a un drac amb l'única ajuda dels seus llibres... (I jo?) ei, sí i de Sant Jordi!", juntament amb la il·lustració d'un Sant Jordi que reclama atenció.

Na Lola i en Toni són a casa de la seva àvia i demanen que aquesta els llegeixi un conte. Decideixen escoltar atentament la versió de la història de Sant Jordi que l'àvia els vol explicar. En aquesta, la princesa és qui agafa tot el protagonisme i se li atorguen uns atributs que l'empoderen com a nina: és presentada com "una governant justa i sàvia", és valenta, ja que s'enfronta al drac tot i tenir molta por, és capaç de pensar per ella mateixa i prendre les seves pròpies decisions, i, a més, és crítica, es basa en l'ajuda dels llibres per a tenir una opinió més argumentada i de valor. És molt important com, a través de la figura del pare, es fa referència a aquesta masculinitat hegemònica i tradicional que cal revisar: el pare hi és presentat com una persona mandrosa, que creu que té tota l'autoritat i el poder per sobre dels altres, i que no considera suficientment valuosa l'opinió de la seva filla. La societat, però, ho normalitza i no

⁴ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/la-princesa-els-llibres-i-el-drac_10143

en diu res: “Però a ningú li importava que el rei no treballés”; per tant, és una part més de la representació d’aquesta normalització del patriarcat. D’altra banda, els altres personatges importants de la història, na Laia i en Toni, sí que representen dos personatges de crítica i reivindicació. En Toni, al principi del llibre, reclama una representació diferent de la masculinitat tradicional: “El cavaller, un sobradet, i el drac, un antipàtic”. Igualment, na Laia defensa un empoderament de les nines: “Ai no, àvia. La princesa és una cursi”.

Així mateix, hi ha un element molt rellevant que cal tenir ben present. Allò que sembla ser un canvi de paper actancial de la princesa, que en un principi sembla ser la protagonista que ha de resoldre el gran conflicte de la trama, acaba relliscant amb el final triat per a la història. És cert que aquesta és qui assumeix el protagonisme durant gran part del relat (la introducció i el nus); qui, amb les seves habilitats, guia les accions del poble per a salvar-lo. Emperò, quan finalment s’omple de coratge i s’enfronta al drac, apareix Sant Jordi, el qual li tira una llança i el mata. Ell li dona les gràcies per haver-li donat la força per enfrontar-s’hi i marxa. Així doncs, es crea una situació una mica estranya en què la princesa és solament la representació de l’empenta que necessiten els homes per a triomfar.

Les il·lustracions ocupen la major part del llibre. Ofereixen una presentació dels personatges, les escenes i els diversos elements molt detallada, amb una característica infantilització. Així mateix, no ofereixen informacions noves o diferents d’allò que n’extreim de la lectura del text; per tant, aquests dos elements tenen una relació particularment simètrica. Es fa ús de l’exageració per a ressaltar els atributs més característics dels personatges: cames molt llargues i primes en els personatges més alts, molt curtes en aquells més baixos, ulls molt grossos i nas molt petit en un infant... A més, les representacions de na Laia i en Toni són lliures d’estereotips: ambdós porten roba còmoda i que podria dur qualsevol infant, sense distincions de sexe. A més, tant na Laia com la seva àvia són dones representades sense un element molt lligat a la feminitat: les arracades. Cal tenir present, també, que és un dels pocs llibres que ofereix una imatge d’una nina (la princesa) amb un cos que no és prim.

5- FARRÉ, NATZA; PONT, GALA (il.). *Que no t'expliquin contes!* Barcelona: Amsterdam, 2020.

5

A continuació parlaré d'una obra que suposa una revisió més general de la literatura de tradició oral i dels valors que es transmeten en aquestes històries.

El llibre té una forma més rectangular, una mica allargada, i també una mida convencional. A la coberta es presenta el títol amb una frase d'exclamació, un reclam, que per mi té un clar lligam amb el concepte de *mansplaining*, que després també es veurà reflectit en el relat. Aquest és acompanyat d'una il·lustració de la protagonista que té molta força. En el meu cas, particularment, m'evoca la idea del poder de la lectura, el viatge màgic que la fantasia ens permet fer a través dels contes.

El llibre, a més, presenta unes referències molt connectades a un recurs que podem trobar normalment als llibres de literatura adulta: a la coberta posterior, l'editorial proposa un resum de la història i també hi exposa aquesta mirada crítica de què es revesteix l'obra. Per tant, a través dels paratextos ja s'hi poden interpretar algunes referències clares del tractament de la perspectiva de gènere.

El llibre és bastant extens quant al contingut de la història. Igual que en els casos de *La Caputxeta forçada* o *Vet aquí dues vegades la Bella Dorment*, el text és abundant, és presentat en color negre sobre un fons blanc, i també és molt detallat: el narrador omniscient, que ho sap tot, ens explica tota la història amb un grau elevat de complexitat. L'autora té una manera d'escriure molt suau, amb frases curtes i directes, que ens fa estar expectants durant tota la narració.

D'altra banda, és important centrar-se en el relat. Na Lluïsa, la protagonista, fa un viatge amb na Caputxeta a alguns dels contes tradicionals més famosos: *La Rateta que escombrava l'escaleta*, *La Blancaneu*, *Hansel i Gretel*... Un viatge que no deixa de sorprendre-la. Totes aquestes històries tradicionals són explicades des d'una perspectiva molt diferent, a través de

⁵ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/que-no-t-expliquin-contes_20728

la qual es pretén transmetre un gran nombre de valors, i això s'aconsegueix d'una manera molt orgànica i natural: a la protagonista els canvis la sorprenen, però és capaç d'escoltar, observar i qüestionar-se tot allò que fins ara coneixia.

És una història que tracta problemàtiques molt actuals que primerament poden semblar lluny de la vida dels infants, però crec que d'aquesta manera les autores volen donar als infants el lloc i la importància que els pertocuen: aquests també tenen dret a entendre què passa al món en què viuen.

Pel que fa als personatges, no només la protagonista és un personatge femení sinó que la majoria dels qui apareixen ho són. A més, el feminisme hi és clarament representat i personificat a través del Sindicat de Fades, i es fa una clara referència a la situació que es viu avui en dia en relació amb aquest moviment: “S’estaven organitzant per fer una vaga mundial de fades, perquè la societat s’adonés que, sense fades, el món no tiraria endavant. (...) Hi havia fades que ja estaven contentes amb la vida que tenien i no volien problemes”.

Es presenta amb força la idea d'una nova masculinitat (o més d'una) possible. Per exemple, el llop de na Caputxeta no fa mal ni és perillós, és un company de la seva àvia amb qui comparteix aficions. El sabater de na Ventafocs (que és també el seu marit) és mostrat com un “home amb principis”, un personatge molt interessant amb qui es torna a fer referència al concepte del *mansplaining* (literalment, “Homes que expliquen a les dones històries que les dones coneixen molt millor que ells”). Aquest, que anteriorment era un príncep, renuncia als seus privilegis per a poder fer allò que més li agrada, un fet que per a mi és una altra referència clara a allò que es demanda des del feminisme: els homes hauran de voler renunciar als seus privilegis per a aconseguir la igualtat real.

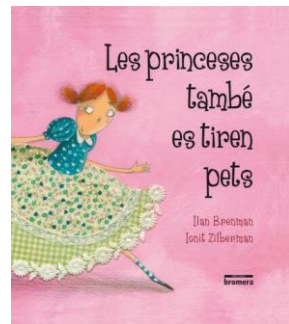
La figura de la dona és empoderada a través de la incorporació de nous atributs i nous rols que no hi són associats a la feminitat tradicional i que trobam representats en els diversos personatges de la història: independència de la dona a través de les figures de la Rateta i la Bella Dorment, capacitat de decisió i de dir que no en na Caputxeta, reivindicació de la llibertat de les nines i les dones en la figura de la protagonista, representació de dones científiques per part de la Bella Dorment...

Les il·lustracions estan fetes amb aquarel·la, amb tons “pastelosos”, molt suaus també. Aquestes suposen una ampliació de la informació textual i la complementen en nombrosos casos en què alguns elements que no són mencionats a la història sí que es representen a través de les il·lustracions (una conversa de *whatsapp* de na Lluïsa amb la seva mare). El fons és quasi sempre de color blanc i això fa que aquestes ressaltin molt. Són imatges que em recorden a una manera de dibuixar molt infantil, un element que crec que és encertat per tal d'acostar la història

als seus destinataris més directes. Les expressions dels personatges són dibuixades amb bastant subtilesa, sense produir un efecte d'exageració, amb rostres més minimalistes. Les il·lustracions, a més, fan una representació dels personatges ben clara i allunyada dels estereotips de gènere i sobretot de la sexualització de certs atributs de la dona i de les nines: na Caputxeta, per exemple, porta una capa però també pantalons; algunes de les dones i nines que hi apareixen no porten arracades; les nines duen una vestimenta molt comuna i funcional, que pot servir per a tot el col·lectiu d'infants...

Anàlisi dels relats que presenten històries noves:

6- BRENMAN, ILAN; ZILBERMAN, IONIT (il.). *Les princeses també es tiren pets*. Barcelona: Animallibres, 2008.

6

Les princeses també es tiren pets es presenta com un relat que pretén mostrar al lector el secret del llibre de les princeses. Per tant, solament a través dels paratextos del mateix llibre es pot interpretar que serà una història nova, sense una relació intertextual clara amb els contes tradicionals. Això no obstant, durant el relat es fan nombroses referències a diferents personatges d'aquesta literatura tradicional: la princesa Ventafocs, la Blancaneu, la Sireneteta... Així doncs, també s'hi podria establir aquesta relació intertextual, encara que no de manera directa com en els casos vists anteriorment.

Per començar cal revisar els elements paratextuals per veure quin tipus d'informació aporten al lector. Del format del llibre es pot repetir el mateix que en la resta de casos: és convencional. El títol és expressat amb una oració afirmativa, que permet al lector fer hipòtesis sobre la història que llegirà, així com de la intenció de l'autor: validar o humanitzar la figura de les princeses (i, per tant, de les nines i les dones). Així mateix, sembla que el color triat és expressament relacionat amb el terme que apareix en el títol (el rosa és relacionat amb les princeses de manera normativa). A la coberta posterior, igual que en el cas del llibre de Natza Farré, s'hi ofereix un petit resum de l'argument del relat.

⁶ Font: <https://www.abacus.coop/ca/les-princeses-tambe-es-tiren-pets/0904842.21.html>

Na Laura arriba a casa després de l'escola molt preocupada per descobrir la veracitat de l'afirmació categòrica que li ha fet un company: les princeses també fan pets. La protagonista sembla que és presentada com un personatge molt innocent, que no té gaire iniciativa i que té una idea de la feminitat molt tradicional: totes aquelles qüestions purament humanes, visceral, no poden estar presents en les vides d'una persona femenina, d'una princesa. I les princeses són la representació d'una figura que ella idolatra i admira i també, per tant, de tota aquella feminitat tòxica que li és associada i que presenta les nines i les dones com a subjectes totalment passius. El seu pare li explica uns exemples coneguts per ella de princeses que, en les seves històries, apareixen en aquestes circumstàncies. Durant l'exposició d'aquests elements intertextuals, l'autor segueix fent referències directes al model de masculinitat i feminitat d'aquests contes tradicionals, sense ni apropar-se a la voluntat de qüestionar-hi res: el darrer propòsit de na Ventafocs és anar al ball per a ballar amb el príncep, na Blancaneus no té altra manera de salvar-se del seu enverinament que no sigui a través d'un príncep que actua sense el seu consentiment (i a més això es representa com un fet a agrair-li: "Caram, si no arriba a ser per la grip [del príncep], la Blancaneu encara seria dins de l'urna...")...

El final del relat segueix el mateix camí: amb tot allò que ha descobert, na Laura únicament segueix preocupada per la imatge i l'aparença física de les princeses ("Però, encara que es tirin pets, són les princeses més boniques del món; oi, pare?"). Per tant, per mi, aquest relat queda lluny de voler ser una revisió del model de feminitat que vivim en aquesta societat.

El text és totalment pla i s'hi presenta de la mateixa manera durant tot el relat: negre, amb lletra minúscula d'impremta, sobre un fons majoritàriament blanc o de color clar (a excepció de la darrera pàgina). Aquest element és el que aporta la gran part de la informació de la història. Les il·lustracions s'hi plantegen com un suport d'acompanyament, però no ofereixen una informació addicional.

Aquestes últimes presenten una estètica una mica diferent de la resta de llibres vists fins ara. La protagonista no hi és gaire representada, i en les il·lustracions en què apareix es reflecteix la idea d'una nina dèbil i fràgil, molt innocent, que necessita el seu pare i que no té gaire iniciativa per resoldre els seus problemes per ella tota sola o per assumir-ne el protagonisme. El seu vestuari és el típic que associaríem a la feminitat tradicional i a les princeses: porta dues cues i un vestit amb volants rosa i lila. La resta de princeses també porten vestits estrofolaris i que no semblen gaire còmodes per a dur una vida activa.

7- DÍAZ, RAQUEL. *Hi ha res més avorrit que ésser una princesa rosa?* Barcelona: Thule, 2010.

Aquest llibre pretén fer una revisió dels estereotips de gènere a partir dels elements més obvis d'aquestes convencions. Així ho fa saber l'autora en diferents elements paratextuals de l'exterior del llibre: el títol és formulat com una interrogació, un element que implica directament el lector i que li aporta una informació contextual d'allò que serà la història; la il·lustració de la coberta que acompanya el títol és representativa i permet fer hipòtesis sobre la resposta a aquesta pregunta: és una nina que compleix tots els requisits associats a aquesta feminitat tradicional (porta un vestit que a més és de color rosa, uns llaços de color rosa i se li han dibuixat també unes ales de papallona) però que, així i tot, apareix amb una expressió que manifesta clarament el seu malestar i descontentament, que interpretam que és pel fet que l'avorreix ser una princesa rosa. Podem parlar de com, en aquest primer punt, il·lustració i text es relacionen complementàriament i cada un d'aquests elements ens ajuda a entendre millor l'altre i ens permet fer hipòtesis més contextualitzades.

D'altra banda, l'autora també fa un petit resum de la trama del llibre a la coberta posterior, que és acompanyat d'una declaració d'intencions –“un llibre per trencar estereotips”– i incorpora una dedicatòria abans de començar la història pròpiament –“a la meva mare, per totes les princeses blaves, elefants alats, gats parlaires i viatges impossibles que viuen en els seus contes”– en la qual dona valor a tots aquells personatges que sobresurten de la norma i es manifesten de manera diferent.

El llibre presenta un format similar al de la majoria d'aquest conjunt: és un llibre quadrat, sense textures i de mida estàndard. El text és abundant i detallat, ens aporta la major part de la informació del relat, tot i que no ocupa la major part de l'espai físic sinó que ho fan les il·lustracions. Aquest és de color negre i és escrit en lletra minúscula d'impremta; a més, no és pla quant a mida i forma es refereix, ja que s'hi introdueixen diferents elements que pretenen ressaltar conceptes, idees o expressions dels personatges (variació en la mida de les lletres i

⁷ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/hi-ha-res-mes-avorrit-que-esser-una-princesa-rosa_7943

utilització de la negreta per a ressaltar algunes paraules).

Les il·lustracions, com hem dit, ocupen bona part del contingut del llibre. Pretenen ser un reforç d'aquesta idea de trencament dels estereotips de gènere: na Carlota, la protagonista, és representada com una nina somiadora que s'imagina fent viatges travessant la mar i el cel per a conèixer el món, caçant dracs i plantejant-se professions que no estan pensades per a les princeses, i menys per a les roses: cuinera, astrònoma, científica, investigadora. Al final del conte, a més, hi apareix una imatge molt simbòlica d'aquest trencament: les nines han deixat penjats els seus vestits de princesa, de color rosa, interpretam que per a poder vestir-se com volen. Així i tot, cal esmentar que s'hi ha fet una tria de l'estètica que crec que no és gaire infantil i que això suposa un impediment per a empatitzar amb la protagonista i els seus problemes. Els personatges hi són representats gairebé sense expressió, amb uns rostres molt grans que exageren els seus trets.

El relat, les accions que ocorren, es converteixen altra vegada en un dels recursos més clars a través del qual s'introdueix la perspectiva de gènere en alguns elements. Na Carlota, avorrida d'allò que li pertoca pel fet de ser una princesa rosa, explica la seva veritat als diferents personatges: la seva mare, el seu pare, els consellers reals... D'aquesta manera aconseguix que tota la gent del seu voltant es qüestionï realment la figura de l'infant i la manera com aquest és tractat, així com els atributs que se li assignen segons el seu sexe. S'hi romp amb aquesta associació de la feminitat a la delicadesa i a la fragilitat que es vincula amb la imatge d'una flor (la qual també s'utilitza, de manera general, per a representar el sexe de les dones de la mateixa manera). Els personatges que hi apareixen són tant femenins com masculins, i s'ha d'esmentar que no hi ha, altra vegada, antagonistes.

Finalment, cal destacar que potser aquest relat és una mica pobre quant a narrativitat es refereix: l'únic propòsit de na Carlota és aquesta lluita pel lloc que li correspon i pels seus drets com a infant i com a nina, un element totalment positiu; però, així com passava en els altres casos, no hi ha una trama principal que aporti un interès addicional al lector i sobre la qual es posi de manifest aquesta voluntat d'introduir la perspectiva de gènere.

8- DÍAZ, RAQUEL. *Quan les nenes volen alt*. Barcelona: Lumen, 2017.

A continuació s'analitzarà un conte de la mateixa autora que en el cas anterior, Raquel Díaz, un element que caldrà tenir en compte pel fet que ambdós compartiran un conjunt de característiques.

En particular, l'autora ha optat aquí per la tria d'un títol que ens obri un marc de possibilitats i fa que el lector es plantegi algunes qüestions. Què passa quan les nenes volen alt? Què no passa? Aquest element, juntament amb la il·lustració que l'acompanya a la coberta davantera, deixa entreveure les intencions de l'autora: hi apareixen tres nines que no van vestides segons les convencions normatives de gènere, que representen la personificació de diversos interessos i distintes habilitats (tocar un instrument, llegir, pilotar...) i que, a més, tenen una expressió alegre. Aquest llibre, que té una forma més apaisada, presenta un element que el diferencia de l'anterior i també de la resta de llibres vists fins ara, pel que fa a la coberta i a les textures: les il·lustracions i el títol presenten una textura diferent del fons que les fa ressaltar.

A la coberta posterior, s'hi presenta un resum de la història que ens anticipa el conflicte de la trama. Pel fet de ser dues obres de la mateixa autora, un fet que les distingeix és que en aquest cas s'ha optat per no presentar una dedicatòria.

El text es disposa de la mateixa manera que en el cas anterior: lletres negres tipus d'impremta, en minúscula, amb variacions quant a la mida i la grandària de les lletres per tal de ressaltar-ne alguns conceptes (que són, bàsicament, aquells que reivindiquen la presència de la perspectiva de gènere). Les il·lustracions també ocupen la majoria de l'espai físic, però en aquest cas ambdós elements es relacionen de manera complementària: les imatges amplien la informació, ja molt detallada, que ens aporta el text.

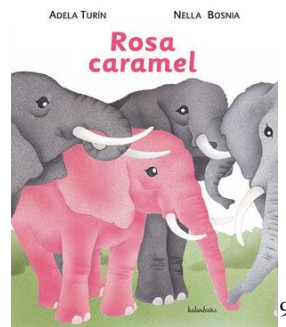
La trama d'aquest llibre tracta sobre la representació d'aquells elements que condicionen la vida de les nines i les dones pel fet de ser-ho, pel seu sexe. N'Ariadna, na Ximena i na Martina són tres nines somiadores de les quals es destaquen les capacitats. Les il·lustracions que les representen ho fan en la mateixa direcció: tenen cossos diversos, una és més prima, l'altra més

⁸ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/quant-les-nenes-volen-alt_8082

baixa, l'altra és més grassa; porten una roba adient, còmoda i funcional per al seu dia a dia com a infants, i no tenen cossos model amb atributs físics no corresponents a les seves edats. Tot i això, l'estètica utilitzada és la mateixa i crec, com en el cas anterior, que distancia el lector de la possibilitat d'identificar-se amb les protagonistes.

En aquest cas sí que s'introdueix la figura no d'un sinó d'uns quants antagonistes, que són personificacions d'aquelles traves que sofreixen les nines: la desigualtat, la imatge imposada, les premisses d'allò que s'espera d'elles, els ideals de bellesa basats en un cànon irreal... Un element interessant d'aquest relat és que les tres nines aconsegueixen recuperar la seva il·lusió i força, i vèncer els seus enemics, gràcies a l'ajuda d'un altre personatge femení, que a més és una persona del mateix nivell que les protagonistes: una nina anomenada Violeta que va a la mateixa escola que elles. S'hi fa referència al poder del col·lectiu d'ajudar-nos entre nosaltres, en lloc d'enfrontar-nos.

9- TURIN, ADELA; BOSNIA, NELLA (il.). *Rosa Caramel*. Pontevedra: Kalandraka, 2013.

Rosa Caramel és la primera d'aquest recull d'històries en què els personatges que hi apareixen són únicament animals. El seu format és una mica diferent, similar al de *Que no t'expliquin contes!*: té una forma més rectangular, allargada, de cobertes dures.

Pel que fa als elements paratextuals, aquell més característic segurament sigui la referència al color rosa, tant en el títol (un títol nominatiu) com en la il·lustració que l'acompanya, en la qual es pot observar un únic elefant d'aquest color rodejat d'altres de color gris. Per a mi, aquests elements no determinen una història previsible amb un significat tancat, sinó que són un recurs encertat si es pretén obrir les possibilitats de les hipòtesis que es pot fer el lector abans de començar. D'aquesta manera, segurament sigui més probable que el relat ens sorprengui. En aquesta mateixa categoria hem de destacar la informació que es dona a la coberta posterior, on s'explica un dels treballs realitzat per l'autora i la línia en què s'emmarca molt explícitament: "Una col·lecció de referència per a la coeducació i la igualtat".

Les imatges il·lustren els animals i la naturalesa d'una manera molt orgànica, amb colors

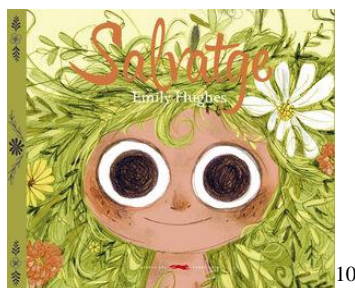
⁹ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/rosa-caramel_7218

suaus i una estètica que s'assimila molt al traç del llapis. El fons de les pàgines és de color blanc i el que més hi ressalta són els personatges i els elements que els acompanyen, no s'hi dona gaire importància al fons de l'escena. Els elefants i les elefantes, si fixam l'atenció solament en els atributs físics, no es diferencien de cap altra manera que pel color. Aquest element és força important, ja que pretén destacar el fet que ambdós sexes únicament són diferenciats per un element no natural que és imposat solament a un d'aquests: el fet que es força les nines a ser de color rosa.

Els personatges assumeixen els rols tradicionals que els pertoquen, a tall de crítica: els elefants pares són aquells qui tenen l'autoritat i es relacionen amb els sentiments que enalteixen la seva masculinitat (la ràbia). Són representats amb una expressió d'amenaça, aixecant la trompa per advertir de les conseqüències d'una possible rebel·lia les elefantes petites. Les elefantes, al contrari, són associades clarament als rols contraris "(...) quan sigueu grans, ningú no es voldrà casar amb vosaltres" i al sentiment de la tristesa, la fragilitat, la bellesa. Les elefantes petites, però, també són representades amb expressions de malestar i descontentament quan se les presenta amb totes les ornamentacions que són obligades a portar, que, a més, són acompanyades de juguetes fortament estereotipades: cotxets de bebè i altres peluixos, elements que s'han associat sempre a aquest sexe pel fet de pensar que les nines i les dones són qui ha de tenir cura dels altres. Els elefants petits representen la llibertat que hauria de tenir qualsevol infant, independentment del seu sexe: "corrien per la sabana, menjaven herba verda, jugaven amb l'aigua, es rebolcaven pel fang i feien la migdiada sota els arbres".

Na Guillermina és l'elefanta que aconsegueix fer de motor que impulsa les altres a ser valentes i sortir d'aquestes convencions de predestinació. Aquesta no aconsegueix tornar de color rosa i, per tant, no aconsegueix arribar a allò que s'espera d'ella. Així mateix, crec que hauria estat interessant que na Guillermina hagués assumit un paper actiu, de rebel·lia i també de coratge i hagués aconseguit el seu propòsit per voluntat pròpia i no perquè els seus pares, simplement, es cansessin d'insistir.

10- HUGHES, EMILY. *Salvatge*. Barcelona: Libros del Zorro Rojo, 2015.

Aquest últim llibre de la tria és una obra en què la il·lustració és un element amb molta força i que, a més, també suposa una revisió del concepte d'infant.

Salvatge és un llibre apaïsat, de mida estàndard, que, igual que hem vist en el cas de *Quan les nenes volen alt*, presenta alguns elements de la coberta amb una textura diferent: per una banda, el títol, i per l'altra, els grans ulls de la protagonista.

El text és força característic. També és presentat de color negre, en lletra minúscula d'impremta, normalment sobre un fons blanc o de color clar a la part central de la pàgina. Té una mida força gran, és bastant visual, però la quantitat de text és molt reduïda. La història és contada únicament a través de la narració d'un narrador omniscient que explica els elements més imprescindibles per a seguir la història. No hi ha presència de diàleg. Tots aquests elements atorguen un elevat grau d'importància a les il·lustracions, que suposen un complement al text i n'amplien la informació, permeten fer-ne altres interpretacions i ens mostren coses que el text no ens explica.

Les il·lustracions segueixen una mateixa tonalitat de marrons i verds, a través de la qual es pretén donar força a la natura. Presenten una estètica molt singular i la línia juga un paper molt rellevant, és l'element base de tots els dibuixos. Aquest recurs ajuda a empatitzar amb la història, ja que acompanya aquesta idea de llibertat, desordre, i alhora harmonia, que es desprèn del relat. La majoria de personatges que hi apareixen són animals, que acompanyen la protagonista en moltes de les escenes, i quatre persones adultes. Els adults són presentats quasi sempre amb expressions d'enuig o malestar, un recurs a través del qual es pretén fer una crítica a la forma de viure de les persones adultes. Els animals i la nina, en canvi, quan estan en llibertat, semblen feliços i contents, riuen i es diverteixen. La imatge de la nina és una imatge no estereotipada, independent de qualsevol element que la limiti, fins i tot d'un nom.

Salvatge és la història d'una nina que neix al bosc, rodejada d'animals, i es cria en absoluta llibertat, lluny de les convencions socials dels humans, i aquest fet la fa feliç. Emperò, la trama

¹⁰ Font: https://www.ratacorneronline.com/cat/libro/salvatge_3124

es complica quan uns humans la troben i converteixen la descoberta en un fet mediàtic. Creuen que allò que necessita aquella nina és “domesticar-se” i la forcen a entrar en aquestes convencions preestablertes. El més destacable és com ella assumeix el seu rol de protagonista i aconsegueix solucionar el conflicte seguint el seu propi criteri, pensant en ella mateixa i amb una actitud de valentia i força, atributs ben allunyats de la feminitat tradicional. Així mateix, també ho és el fet de renegar-se contínuament a entrar dins aquestes convencions, de rebel·lar-se.

6. CONCLUSIONS

Per a acabar aquest estudi, presentaré les conclusions més rellevants que extrec de l’anàlisi i la revisió duits a terme en relació amb cada un dels llibres infantils presentats. Així, algunes de les estratègies més comunes que s’utilitzen en els relats contemporanis que treballen amb la inclusió de la perspectiva de gènere en les seves històries són:

- a) Utilització d’elements paratextuals per a fer explícit aquest propòsit (títol, il·lustració, dedicatòries, informacions de l’autoria...).
- b) Creació de personatges protagonistes amb atributs i característiques que pretenen allunyar-se dels estereotips de gènere més reconeguts per tota la societat.
- c) Ús abundant de personatges humans femenins, majoritàriament infantils, per a empoderar la figura de les nines i també de les dones, i donar valor a la seva presència en les històries.
- d) Validació d’un model renovat de feminitat a través d’aquests personatges i les accions que duen a terme en el relat.
- e) Utilització d’il·lustracions lligades a l’estètica infantil per a provocar una major empatia del lector i que ajuden a ampliar o a entendre millor la informació textual del relat.
- f) Ridiculització d’atributs masculistes o relacionats amb la masculinitat tòxica tradicional, a través dels personatges i les il·lustracions.
- g) Visibilització de nous models de masculinitat possibles a través de personatges masculins “bons”.

En concret també es pot fer una diferenciació entre algunes característiques més particulars de cada un del conjunt de llibres d’acord amb la divisió establerta inicialment. En el cas del primer grup de relats, aquells que presentaven una relació intertextual directa amb les històries tradicionals, es caracteritzen especialment per ser textos totalment narratius, que expliquen històries de fantasia, i per la introducció de canvis en el com ocorren els fets en relació amb la història original. D’altra banda, en alguns relats del segon conjunt manca una mica aquesta riquesa

narrativa i es presenten arguments únicament basats en aquesta representació de la perspectiva de gènere.

Crec que és molt important donar importància i visibilitat a aquesta tasca de revisió sobre la manera de fer literatura fins al dia d'avui per tal de veure que no tots els col·lectius hi són sempre representats i per qüestionar-nos quin tipus de valors hi ha al darrere de cada una de les històries. Tots els relats són vàlids si els tractam amb una mirada crítica.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Ardévol, C. (7 de març de 2020). Diccionari feminista: més de cent paraules imprescindibles. Vilaweb. Recuperat de vilaweb.cat/noticies/que-es-la-sororitat-un-diccionari-feminista/
- Badia, M. i Lladó, C. (2013-2014). *Els àlbums i els llibres il·lustrats: una descoberta, diverses veus*. Barcelona: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Disponible a <https://serveiseducatiu.xtec.cat/vallesoccidental5/dinamitzacio/biblioteca-escolar/els-albums-i-els-llibres-illustrats-una-descoberta-diverses-veus/>
- Bartrina, F. (2005). La crítica literària feminista a Catalunya en els darrers trenta anys. *Literatures*, 3, pp.89-102. Disponible a <http://repositori.uvic.cat/handle/10854/3092>
- Casanueva, M. (2008). El texto literario y el receptor infantil y juvenil. *Tabanque Revista Pedagógica*, 21, pp. 25-38. Disponible a <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3002624>
- Cerrillo, P. C. i Yubero, S. (2003). *La formación de mediadores para la promoción de la lectura*. Castilla – la Manxa: Universidad de Castilla La Mancha.
- Correro, C. i Real, N. (2017). *La literatura a l'educació infantil*. (1ª ed.). Barcelona: Associació de Mestres Rosa Sensat.
- Cuder, P. (2003). Crítica literaria y políticas de género. *Feminismo/s*, 1, pp.73-86. Disponible a <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/2822>
- Currículum d'Educació Infantil (2006). *Annex, Orientacions metodològiques*. Conselleria d'Educació i Cultura, Direcció General d'Administració, Ordenació i Inspecció Educatives: Govern de les Illes Balears. Disponible a: <https://intranet.caib.es/sites/curriculums/ca/infantil/>
- DIEC. Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Diccionaris en Línia). Disponible a <https://dlc.iec.cat/>
- García, J.M., Piñeiro, A. i Rueda, A. (2018). Incorporació de la perspectiva de gènere en el disseny de projectes d'intervenció social. A Departament d'Educació de l'Institut Obert de Catalunya (Ed.), *Metodologia de la intervenció social (setembre 2018 Ed.)*. Disponible a https://ioc.xtec.cat/materials/FP/Materials/1753_ISO/ISO_1753_M02/web/html/index.html
- Haro, D. (2011). *Didàctica de l'educació infantil*. Institut Obert de Catalunya: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Disponible a <https://ioc.xtec.cat/educacio/recursos#5iaumbygqwx>
- Lluch, G. (2009). Dades per a l'anàlisi de narratives per al lector infantil i juvenil. *Caplletra*, 46, pp.121-158. Disponible a <http://www.gemmalluch.com/activitat/dades-per-a-analisi-de-narratives-per-al-lector-infantil-i-juvenil/>
- Montoya, V. (2003). *Literatura infantil: lenguaje y fantasía*. (1ª ed.). Bolívia: Editorial La Hoguera.
- Morón, M.C. (2010). Los beneficios de la literatura infantil. *Temas para la Educación*, 8, pp.1-6. Disponible a <https://www.feandalucia.ccoo.es/indcontei.aspx?d=5053&s=5&ind=230>
- Subirats, M. (2016). De los dispositivos selectivos en la educación: el caso del sexismo. *Revista de Sociología de la Educación–RASE*, 9(1), pp.22-36. Disponible a <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5331452>
- TERMCAT. Diccionari de sociologia [en línia]. Barcelona: TERMCAT, Centre de Terminologia (Diccionaris en Línia). Disponible a <http://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/269> [Consultat dia 12 de març de 2020]